

the victim is unable to see and remember the appearance of the offender (dark time, unpredictability of attack, poor eyesight of the victim, etc.), but he has well remembered certain functional features, that is features of voice, speech, gait. The most significant in this case for recognition are the features of voice and speech, since these characteristics are relatively stable, and only certain circumstances (illness, old age) can affect and change them.

Key words: investigative actions, presentation of the person for identification by functional signs, logopedic examination, bio-mechanical examination.

УДК 343.13

Д.А. СКОРОМНИЙ

*Данило Анатолійович Скоромний, аспірант
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН
України*

САНКЦІЇ НОРМ ПРАВА, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПРИЙНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ: ОЗНАКИ, ПОНЯТТЯ

Санкція у теорії права являє собою досить поширену тему для дослідження. Науковці висвітлюють різні аспекти її функціонування, як елемента норми права, і з'ясовують її характерні риси у всіх галузях права. Не є винятком і кримінальне процесуальне право. Тут санкції досліджуються з огляду на їх здатність унормувувати суспільні відносини між учасниками кримінального провадження та забезпечувати захист їх прав, свобод і законних інтересів.

Попри це, в науці кримінального процесу й дотепер не знайшло свого висвітлення питання особливостей санкцій норм права, що забезпечують прийняття кримінальних процесуальних рішень, чим і обумовлюється актуальність нашого дослідження.

Проблематика санкцій норм права була предметом багатьох наукових досліджень. Серед науковців, які їх здійснювали, варто назвати таких, як А.В. Малько, А.В. Мурзановська, А.І. Ллалутдінов, А.І. Столмаков, А.С. Барабаш, Г.М. Ветрова, Л.М. Борисова, М.А. Громов, О.А. Мусаткіна, О.О. Сидоренко, Р.М. Білокінь, С.А. Полунін, Я.М. Романюк та багатьох інших.

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати найбільш характерні риси санкцій норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень, а також на їх основі сформулювати визначення таких санкцій.

Санкція в найбільш загальному її розумінні являє собою структурний елемент норми права, що забезпечує здійснення як гіпотези, так й диспозиції такої норми. У санкції відбивається ставлення суспільства, держави до поведінки особи, яка повинна дотримуватись положення відповідних норм права. Вона виконує роль певного запобіжника, що забезпечує виконання юридичних обов'язків та охорону суб'єктивних прав від можливих порушень.

Однак не варто розглядати санкцію норми права як окремий елемент законодавства, що «назавжди прив'язаний» до однієї норми. Вона являє собою певну сукупність нормативно-правових приписів, які можуть слугувати «будівельним матеріалом» й для інших норм права. Наприклад, санкція кримінальної процесуальної норми може перетворитись на гіпотезу, однак уже кримінально-правової норми. І, навпаки, диспозиція норми цивільного права за необхідності перетворюється на кримінальну процесуальну, якщо при вирішенні процесуальних завдань необхідно владнати питання, наприклад, майнового характеру і т.д.

Таку саму роль відіграє санкція й у кримінальному процесі. Проте поруч із загальними рисами вона набуває ще й спеціальних, таких, що властиві їй як гаранту дотримання правил прийняття кримінальних процесуальних рішень. І серед згадуваних ознак можна назвати такі:

1) санкція є *елементом структури* норми права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень. Триелементна структура норми права являє собою системну логічну взаємодію гіпотези, диспозиції і санкції. Саме тому санкція є обов'язковим елементом норми, що забезпечує дотримання положень гіпотези та диспозиції. Однак санкції, які регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень, є елементами не будь-яких норм права, а саме кримінальних процесуальних. Їх прив'язаність до галузі кримінального процесу визначається через функціональну спрямованість як окремих елементів (гіпотези, диспозиції, санкції), так і норми права загалом (як системи). Це означає, що навіть якщо санкція кримінальної процесуальної норми має інше галузеве походження (кримінально-правове, цивільно-правове тощо), то загалом така санкція буде вважатися кримінальною процесуальною, оскільки у зв'язці «гіпотеза-диспозиція-санкція» як кожний з елементів окремо, так і всі вони разом (як норма права) виконують функцію врегулювання саме кримінальних процесуальних відносин, що, знову ж таки, не заважає окремо кожному з елементів такої норми виконувати інші завдання у зв'язку з елементами іншої норми права, яка має іншу функцію (наприклад, регулювати кримінально-правові чи цивільно-правові відносини).

Таким чином, санкція норм права, що регулює прийняття кримінальних процесуальних рішень, неначе «йде на поводу» під впливом гіпотези та диспозиції, змінюючи при цьому на час застосування свою галузеву прив'язку (з іншої на кримінальну процесуальну) або не змінюючи, якщо така санкція першочергово має кримінальне процесуальне походження. Звідси можна сказати, що галузева спрямованість санкції норми права визначається основними напрямками впливу такої норми на суспільні відносини;

2) *застосовуються спеціальним уповноваженням на те суб'єктом*. На це також звернула увагу А.В. Мурзановська. Зокрема, науковець зазначила, що однією з особливостей санкцій кримінальних процесуальних норм слід називати те, що вони можуть застосовуватися лише визначеними учасниками кримінального процесу в межах та порядку, встановлених нормами КПК, та в формі кримінальних процесуальних правовідносин¹. І санкції норм, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень, теж підпадають під згадувану особливість кримінальних процесуальних норм.

Суб'єктами застосування вказаних санкцій є слідчий, прокурор, суддя та присяжний (суду шефенів). Кожний із зазначених учасників кримінального провадження реалізує свої повноваження відповідно до законодавства. Варто лише звернути увагу на можливість присяжних застосовувати санкції норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень. Такі повноваження властиві винятково присяжним суду шефенів (або асизів). Цю ситуацію можна пояснити їх функціонуванням єдиною колегією, що складається із присяжних та професійних суддів, а також способом прийняття рішень – колегіально, шляхом голосування. Прикладом застосування таких санкцій може слугувати ст. 390 КПК України, де сказано, що присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних;

3) *може мати різне галузеве походження*. Як уже зазначалось, санкція норм права складається із певної кількості нормативно-правових приписів, що, взаємодіючи між собою, забезпечують втілення у життя положення гіпотези та диспозиції відповідної норми. Галузеве походження таких приписів може бути різним, але загалом при залученні до врегулювання певних суспільних відносин у межах конкретної норми права вони набувають такої галузевої прив'язки, яка є у відповідній нормі права.

Така само ситуація має місце й щодо санкцій норм права, які регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень. Окремі положення санкцій можуть мати кримінально-правову, цивільно-правову чи іншу приналежність. Наприклад, відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови закріплено у кримінальному праві (ст. 375 КК України). Натомість, положення, які передбачають відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду та можливість зворотної вимоги до винної особи, передбачені цивільним правом (ст. 1176 та ст. 1191 ЦК України відповідно), а можливість та підстави для притягнення слідчого, прокурора чи судді до дисциплінарної відповідальності – адміністративним правом. Однак загалом санкція буде вважатись кримінальною процесуальною, оскільки вона націлена на забезпечення виконання гіпотези та диспозиції саме кримінальної процесуальної норми;

4) *передусім націлена на врегулювання організаційних відносин*. Таку специфіку вказаних санкції визначає організаційно-процедурна, управлінська природа кримінальних процесуальних норми. Вона означає, що санкції норм права, які регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень, насамперед спрямовані на врегулювання питань, пов'язаних із відміною правозастосовних актів, що прийняті з порушенням кримінальних процесуальних норм, та відновлення попереднього стану прав і обов'язків заінтересованих осіб. Також згадувані санкції спрямовані на визначення змісту тих чи інших наслідків особистого, майнового чи організаційного характеру, що можуть бути застосовані до слідчого, прокурора, судді чи присяжного за результатами перевірки правильності прийняття ними процесуальних рішень.

Усі згадувані санкції мають чітко виражений організаційно-процедурний, управлінський характер. Вони покликані допомогти зберегти належну процедуру як при прийнятті процесуальних рішень, так і у перебігу кримінального провадження загалом;

5) *санкція містить у собі певне правило поведінки* (тобто у ній вказані права й обов'язки учасників кримінальних процесуальних відносин). Власне, саме визначення слова «норма» (від лат. *norma* – правило, зразок), як стверджує Я.М. Романюк, свідчить про те, що норма повинна містити модель (зразок) поведінки суб'єктів правовідносин. Диспозицію і санкцію також не можна віднести до самостійних норм: реалізація прав і обов'язків, що містяться в них, пов'язана з певними умовами, тому вони не можуть існувати самостійно, окремо від гіпотези, що їх зумовлює². І повноцінний регулятивний ефект на суспільні відносини може справляти лише норма права як система елементів (гіпотеза, диспозиція і санкція), що взаємодіють.

Однак кожний із елементів такої норми все одно має певний обсяг, так би мовити, автономних прав та обов'язків. Їх можна назвати автономними, оскільки згадувані права та обов'язки розміщені чи то в гіпотезі, чи то диспозиції і навіть у санкції норми права. Вони знаходяться в межах відповідного елемента норми, але не можуть при цьому самостійно забезпечити регулятивний вплив. А повноцінне регулювання можливе лиш тоді, коли усі три елементи норми взаємодіють один з одним у логічній послідовності. Таким чином, можна сказати, що кожний із елементів норми права володіє певною частинкою відповідного правила поведінки, проте тільки разом вони утворюють той регулятивний вплив, що притаманний нормі права як системі.

Прояв таких «автономних» прав та обов'язків, наприклад, у санкції норм права, що регулює прийняття кримінальних процесуальних рішень, можна побачити, дослідивши правовий статус слідчого, прокурора чи

судді до і після застосування відповідної санкції. Зміни у правах та обов'язках згадуваних суб'єктів право-застосовної діяльності після застосування такої санкції можуть показати той обсяг правила поведінки, яким володіє санкція. Так, замінивши прокурора у кримінальному провадженні через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування (ст. 37 КПК України), тим самим обмежуються його права як процесуального керівника і, відповідно, обов'язки. У цьому випадку певна санкція володіє «автономними» правами та обов'язками, що полягають у процесуальному керівництві того чи іншого прокурора у певному провадженні. Якщо розглянути санкцію, що передбачає, наприклад, скасування вироку або ухвали за наслідками апеляційного розгляду і призначення нового розгляду у суді першої інстанції (ст. 407 КПК України), то в такому випадку суддя (судді), що прийняв таке рішення, позбавляється можливості повторного розгляду такого провадження, що й визначає обсяг «автономних» прав та обов'язків такої санкції;

б) вона містить визначені заходи впливу на зобов'язаного суб'єкта (заходи покарання) й уповноваженого суб'єкта (заходи заохочення). Як стверджує О.А. Мусаткіна, у санкції, що закріплює заходи юридичної відповідальності, визначені несприятливі наслідки, які змінюють правовий статус правопорушника та призводять до появи нових обов'язків, яких не існувало до порушення гіпотези та (або) диспозиції норми права. Санкції закріплюють не саму юридичну відповідальність, а тільки її заходи. Закріплення ж юридичної відповідальності в цілому відбувається на рівні норми права в єдності всіх трьох її елементів (гіпотези, диспозиції і санкції). А визначення заходів юридичної відповідальності в санкції норми права – це та суттєва ознака, яка відрізняє санкцію від інших заходів державного примусу³. Зокрема, санкції норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень, передбачають заходи дисциплінарної відповідальності до суддів за скасоване або змінене рішення, ухвалене внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків. Прокурори та слідчі, у свою чергу, можуть нести визначену відповідною санкцією дисциплінарну відповідальність за умисне порушення ними вимог законодавства чи неналежного виконання службових обов'язків. Такі кримінальні процесуальні санкції, з одного боку, накладають на відповідних суб'єктів застосування норм права додаткові обов'язки, пов'язані з необхідністю зазнати негативних наслідків особистого, майнового чи організаційного характеру.

З іншого боку, для уповноваженого суб'єкта санкції норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень, можуть передбачати настання позитивних наслідків. Такий «позитивний» характер наслідків продиктований певними заслугами суб'єктів застосування норм права при прийнятті процесуальних рішень. Так, наприклад, за сумлінне і зразкове виконання службових обов'язків, ініціативність та оперативність у роботі до прокурорсько-слідчих працівників можуть бути застосовані заходи заохочення, а до суддів, відповідно, за бездоганну та ефективну державну службу та (або) за особливі заслуги.

Таким чином, санкції норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень, одночасно визначають як негативні, так і позитивні наслідки діяльності слідчих, прокурорів та суддів, що уповноважені приймати такі рішення. Однак такі заходи впливу на суб'єктів застосування норм права не існують окремо. Визначені заходи впливу, як заохочення, так і покарання, завжди йдуть поруч, забезпечуючи й гарантуючи один одного;

7) санкція норми права спрямована на захист та гарантування виконання як гіпотези, так і диспозиції такої норми. Деякі автори звертають увагу на те, що санкція забезпечує виконання диспозиції, при цьому нічого не зазначаючи про гіпотезу норми права⁴. Проте, на наше переконання, санкція як елемент системи під назвою «норма права» має завданням гарантувати виконання як диспозиції, так і гіпотези такої норми. Адже усі елементи у середині системи пов'язані між собою та перебувають у взаємній залежності. Якщо хоча б один із елементів не виконає свою функцію, то система не запрацює так, як це необхідно, – не забезпечить регулятивний вплив на суспільні відносини.

Наприклад, уявити ситуацію, коли санкція норм права, які регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень забезпечує лише виконання диспозиції. У такому випадку процесуальне рішення, що прийнято з дотриманням усіх вимог, які зазначені в диспозиції, не має бути змінене чи скасоване, якщо воно було прийнято з порушенням підстав його прийняття, оскільки такі підстави визначені в гіпотезі процесуальної норми. Тут гіпотеза виступає «першоджерелом» регулятивного впливу норми, вона визначає підстави, коли рішення має бути прийнято, а вже потім, коли такі підстави мають місце, вступає в дію диспозиція, де зазначено, як саме приймати рішення, які вимоги до нього ставляться. І санкція у такому випадку має забезпечувати дотримання як правильність визначення умов прийняття відповідних рішень (гіпотези), так і безпосередньо самого процесу їх прийняття (диспозиції);

8) застосування санкції спрямовано на стимулювання правомірної поведінки. Незважаючи на те, що санкція передбачає певну міру відповідальності особи, яка застосовує відповідну норму права у випадку порушення її гіпотези чи диспозиції, основним завданням санкції є не покарання, а запобігання та захист відповідного правила поведінки від можливих порушень. Саме тому санкція норми націлена передусім на стимулювання правомірної поведінки, а вже потім, з метою виконати превентивну функцію, може здійснювати каральну та інші функції.

Схожа ситуація має місце й із заохочувальними санкціями. Зокрема, вони, хоч і не визначають відповідальність суб'єкта застосування норм права, але передбачають альтернативу порушенню. Тобто пропонують інший, кращий та більш вигідний для особи шлях – перевиконати положення норми права й отримати відповідне заохочення особистого, майнового чи організаційного характеру. Та, знову ж таки, вказана можли-

вість отримати винагороду існує для того, щоб забезпечити захист норми права від порушень, шляхом створення перспективи дотримання відповідних правил поведінки.

Проте варто зазначити, що санкції, як одні, так і другі, діють разом, підтримуючи одна одну та доповнюючи. Зокрема, можливість покарання за порушення правил поведінки створює у суб'єкта застосування норм права «страх» чи хоча б «внутрішні переживання» через можливу протиправну поведінку. А заохочення показує, що дотримуючись вимог норми права можна отримати певні привілеї. Тож покарання не дає вчинити правопорушення, а заохочення – спрямовує у правильне русло. І разом вони становлять ті «стимули», на які покладається норма права для свого захисту. Таку характеристику санкцій у літературі називають «кумуляцією», тобто розумним поєднанням різних видів санкцій з тим, щоб досягти найбільшого ефекту в боротьбі з процесуальними правопорушеннями⁵.

Так само проявляють себе й санкції норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень. Одні охороняють від порушень шляхом можливості скасування неправомірного рішення, накладення особистих стягнень на слідчого, прокурора чи суддю, які прийняли таке рішення чи неправомірно утримались від його прийняття тощо. Інші – винагороджують за взірцеве виконання положень законодавства, що стосується прийняття кримінальних процесуальних рішень. І разом вони створюють саме той стимул, що забезпечує відповідні норми права від порушень.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна визначити поняття *санкції норми права, що регулює прийняття кримінальних процесуальних рішень*. Так, під нею слід розуміти елемент норми права, що регулює прийняття кримінальних процесуальних рішень та за рахунок визначених заходів впливу утримує слідчого, прокурора та суддю від протиправної правозастосовної діяльності з тим, щоб забезпечити дотримання положень як диспозиції, так і гіпотези такої норми.

І на завершення, можна зробити такі **висновки**: 1) ознаками санкції норм права, що регулює прийняття кримінальних процесуальних рішень є: вона являє собою елемент структури норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень; застосовується спеціально уповноваженим на те суб'єктом; може мати різне галузеве походження; передусім націлена на врегулювання організаційних відносин; містить у собі певне правило поведінки; містить визначені заходи впливу на зобов'язаного суб'єкта; спрямована на захист та гарантування виконання як гіпотези, так і диспозиції; її застосування спрямовано на стимулювання правомірної поведінки; 2) під санкцією норми права, що регулює прийняття кримінальних процесуальних рішень, слід розуміти елемент норми права, що регулює прийняття кримінальних процесуальних рішень, та за рахунок визначених заходів впливу утримує слідчого, прокурора і суддю від протиправної правозастосовної діяльності з тим, щоб забезпечити дотримання положень як диспозиції, так і гіпотези такої норми.

¹ Мурзановська А.В. Кримінально-процесуальна відповідальність за новим кримінальним процесуальним кодексом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.В. Мурзановська. – О., 2017. – С. 73–74. – 237 с.

² Романюк Я. Ознаки та структура цивільно-правової норми: основні методологічні засади / Я. Романюк // Вісник Львівського ун-ту. – 2016. – Вип. 63. – С. 90. – С. 81–96. – (Серія «Юридична»).

³ Мусаткіна А.А. Об общем понятии санкции норм права / А.А. Мусаткіна // Теория права. Актуальные проблемы российского права. – 2015. – № 1 (50). – С. 32–38.

⁴ Там само.

⁵ Мурзановська А.В. Вказана праця. – С. 73. – 237 с.

Резюме

Скоромний Д.А. Санкції норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень: ознаки, поняття.

Автор визначає найбільш характерні риси норм права, що регулюють прийняття кримінальних процесуальних рішень та на їх основі формулює визначення згадуваних санкцій.

Ключові слова: санкції норм права, прийняття кримінальних процесуальних рішень, ознаки, визначення.

Резюме

Скоромный Д.А. Санкции норм права, регулирующие принятие уголовных процессуальных решений: признаки, определение.

Автор описывает наиболее характерные черты норм права, регулирующих принятие уголовных процессуальных решений, и на их основе формулирует определение упомянутых санкций.

Ключевые слова: санкции норм права, принятие уголовных процессуальных решений, признаки, определение.

Summary

Skoromnyi D. Features and definition of legal norms sanctions that are regulating criminal procedural decision-making.

In this article author outlines the most characteristic features of legal norms sanctions that are regulating criminal procedural decision-making and on the basis of which formulates definition of the said sanctions.

Key words: legal norms sanctions, criminal procedural decision-making, features, definition.